

mektedirler (İbn Hişâm, s. 5; İbn Sa'd, I, 43; Cevâd Ali, I, 354-355). Farklı şecerele-
rin yer aldığı rivayetler arasında en dik-
kat çeken, Kahtân'ın babası Âbir'i (Mes-
'ûdî, s. 70-71) Hûd peygamberle birleşti-
rendir (Hemdânî, I, 116; Mes'ûdî, s. 70-71).
İbn Hazm bu iddiayı reddeder ve Kur'an
âyetlerine dayanarak Hûd'un Âd'ın kar-
deşi olduğunu (A'râf 7/65) ve bu kavmin
tamamen ortadan kaldırıldığını (Hâkka
69/4-8) söyler. Ayrıca nesebine dair Tev-
rat kaynaklı bilgileri de şüpheyle karşıla-
yarak sadece kendisinin Sâm b. Nuh so-
yundan geldiğini belirtmekle yetinir (*Cem-
here*, s. 7-8, 329). Bazı ensâb âlimleri ise
Kahtân'ın Hz. İsmâil'in soyuna mensup
olduğunu gösteren bir şecere düzenlemiş
ve bir kısım Yemenliler de bunu doğrula-
mıştır (Hemdânî, I, 103 vd.; Mes'ûdî, s.
70-71). İbn Hazm, Kahtân'ın Hz. İsmâil'in
soyundan geldiğine dair rivayetleri de ke-
sinlikle yanlış kabul etmekte (*Cemhere*,
s. 7), Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrâhim'in bü-
tün Araplar'ın atası olarak zikredilmesini
(Hac 22/78) ve Hz. Peygamber'in bütün
Araplar'ın Hz. İsmâil'in çocukları oldu-
ğunu söylemesini (İbn Sa'd, I, 51) dikkate
alan Cevâd Ali ise bu rivayetin doğrulu-
ğuna inanmaktadır (*el-Mufaşşal*, I, 473).

200 yıl kadar yaşadığı ileri sürülen Kah-
tân'ın (İbn Habîb, s. 364) bir iddiaya göre
aralarında Ya'rub, Yeşcüb, Lüey, Tasm,
Cedis, Cürhüm, Yemen, Uman ve Hadra-
mût'un da bulunduğu otuz bir oğlu ol-
muştur (Hemdânî, I, 116 vd., 131 vd.). Kah-
tân'dan sonra Arapça konuşan ilk kişi di-
ye tanınan oğlu Ya'rub (Cevâd Ali, I, 362)
Yemen'de hüküm sürdü ve kardeşlerini
çeşitli yerlerde görevlendirdi. Yeşcüb'ün
oğlu Sebe'nin (Abdüşems) Lahm, Cüzâm,
Âmile, Gassân, Himyer, Ezd, Mezhic, Kinâ-
ne, Eş'ar ve Enmâr adında on oğlu oldu;
bunların ilk dördü Suriye'ye (Şam), diğ-
erleri Yemen'e yerleşti. Bazı tarihçiler ve
ensâb âlimleri Kahtânî kabileleri iki ana
kola ayırır ve bunları Sebe'nin Himyer ve
Kehlân adındaki iki oğlundan getirirler
(Hemdânî, I, 125 vd.; Cevâd Ali, I, 363 vd.).
Kehlân'ın soyundan gelenler esas itibariy-
le göçebe bir hayat yaşadıkları halde Him-
yer'in soyundan gelenler İslâmiyet'ten ön-
ce Güney Arabistan'ın en güçlü krallıkla-
rından biri olan Himyerîler'i kurmuşlar
ve yerleşik bir hayat sürmüşlerdir.

Ensâb ve tarih kitaplarında Kahtânî-
ler'le Adnânîler arasında başlangıçtan beri
çeşitli ihtilâflar olduğu kaydedilmektedir.
Ancak Câhiliye devri şiiirlerinde Adnân
ve Kahtân isimlerine nisbet edilen ihti-

lâflara rastlanmaz; Adnân soyundan ge-
lenler için Mudar, Mead, Nizâr, Kays ve
Temîm, Kahtân soyundan gelenler için de
Yemen, Ehlü'l-Yemen, Yemâniyye, Ezd ve
Kelb kabile isimleri kullanılır. Bu şiiirlerde
Adnân ve Kahtân'ın soyundan gelenler
kadar Evs ve Hazrec gibi aynı soydan ge-
lenlerin de birbirlerinin aleyhine ifadeler
sarfettikleri, ancak cedlerinin adlarına
(Kahtân ve Adnân) yer vermedikleri gö-
rölmektedir.

İslâmiyet'in kabile asabiyetini yasakla-
masına rağmen zaman zaman Kahtânî-
ler'e mensup Evs ve Hazrec ile Adnânî
Kureys arasında başta hilâfet meselesi
olmak üzere çeşitli konularda ihtilâflar
çıkmıştır. Muâviye b. Ebû Süfyan'ın Kah-
tânî Kelb kabilesine mensup bir kadınla
evlenmesi ve ondan oğlu Yezîd'in doğma-
sı sebebiyle Mervân b. Hakem ile Abdul-
lah b. Zübeyr'i destekleyen Dahhâk b.
Kays arasında cereyan eden Mercirâhit
savaşında, Emevî iktidarı yanında yer
alan Kelbililer ile karşı tarafta yer alan
Kaysîlılar'ın Abdülmelik b. Mervân dö-
neminde artarak devam eden mücadelele-
ri, Arap kabilelerinin Adnânî ve Kahtânî
adıyla iki ayrı grup oluşturmalarına yol
açmıştır. Bu mücadelelerle birlikte taraf-
lar kendilerine şanlı birer geçmiş uydur-
maya başlamışlar, özellikle Hz. İbrâhim
ve Hz. İsmâil'den gelen, Hz. Muhammed
ile taçlanan Adnânî kabilelerin ve bunla-
rın başında Kureys'in sahip olduğu şan
ve şerefe ulaşma gayretine giren Kahtâ-
nîler rakiplerine karşı hissettikleri kı-
skançlık sonucu çeşitli rivayetler üretmiş-
lerdir. Birçok şairin kendi tarafını öven
şiiirler ortaya koymasından sonra kabile-
lerin ensâbına dair eserlerin tedvini baş-
lamış, tarih ve edebiyat kitaplarına bu
mücadelelerin izleri aksettirilmiştir. Eme-
vî ve Abbâsî dönemlerindeki mücadele-
lerin sonucunda siyasî ve dinî karışıklıklar
çıkışmış, birçok ayaklanma olmuş, İslâm
dünyasının Endülüs'ten Orta Asya'ya ka-
dar uzanan geniş coğrafyasında bu ihti-
lâfların tesiri hissedilerek fetihler olum-
suz yönde etkilenmiştir. Bu mücadelenin
tek faydalı yönü ise her iki gruba mensup
birçok şairin Arap edebiyatına bu ihtilâf-
ları körükleyen güzel şiiir örnekleri kazan-
dırmasıdır.

Kahtânîler'e dair müstakil bir ensâb
kitabı olduğu kadar Yemenliler'in tarih ve
folkloruyla ilgili çok zengin bilgiler de ih-
tiva eden Hemdânî'nin on ciltlik *el-İklil*
adlı ansiklopedik eserinin III. cildi Kahtâ-
nîler'in faziletine ayrılmıştır. Bu eserinde

Hemdânî, Yemenli kabileleri öven ve Has-
sân b. Sâbit'e nisbet edilen birçok uydur-
ma şiire de yer vermiştir (I, 94, 96, 106,
118; Cevâd Ali, I, 474-493). Yine Hemdânî,
Kümeýt el-Esedî'nin Adnânîler'i ve Hâşi-
mîler'i öven, Kahtânîler'i yeren *el-Hâşi-
miyyât* adlı kasideleri içindeki "el-Kasî-
detü'n-nûniyye"sine cevap olarak 602 be-
yitlik *ed-Dâmiğa* adlı kasidesini yazmış-
tır (*DîA*, XVII, 182). Onun Adnânî-Kahtânî
mücadelesinde asabiyet gayretiyle Kah-
tânîler'in safında yer alması, kendisinin
Hz. Peygamber'e ve Ehl-i beyt'e karşı çık-
tığı ve onlara hakaret ettiği şeklinde de-
ğerlendirilip suçlanmasına yol açmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Sîre*², s. 5, 9; İbn Sa'd, *et-Ta-
bakât*, I, 42-45, 51; İbnü'l-Kelbi, *Nesebü Me'ad
ve'l-Yemenü'l-kübrâ* (nşr. Nâcî Hasan), Beyrut
1408/1988, I, 131 vd.; İbn Habîb, *el-Muhabber*,
s. 364; Müberred, *Nesebü 'Adnân ve Kahtân*
(nşr. Abdülazîz el-Meymenî), Kahire 1354/1936,
s. 18 vd.; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), I, 204 vd.,
216 vd.; Hemdânî, *el-İklil* (nşr. Muhammed b.
Ali el-Ekva' el-Hivâlî), Kahire 1383/1963, I, 71
vd., 94, 96, 103 vd., 106, 116 vd., 125 vd., 131
vd.; Mes'ûdî, *et-Tenbih ve'l-İsrâf*, Beyrut 1388/
1968, s. 68-74; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 6-8,
329, 462-463, 483-485; İbnü'd-Deybâ, *Neşrü'l-
meâsinî'l-Yemâniyye fi hasâ'îşi'l-Yemen ve
nesebi'l-Kahtâniyye* (nşr. Ahmed Râtib Hamûş),
Beyrut 1413/1992, s. 66-68, 97, 132-138; Ce-
vâd Ali, *el-Mufaşşal*, I, 294 vd., 310-314, 354-
374, 466-508; Ahmed Hüseyin Şerefüddin, *Di-
râsât fi ensâbi kabâ'ili'l-Yemen*, Riyad 1981, s.
7, 35, 71; A. Fischer, "Kahtân", *İA*, VI, 92-95;
a.mlf. - A. K. Irvine, "Kahtân", *EP* (Fr.), IV, 467-
469; Nasuhi Ünal Karaaslan, "Hemdânî", *DîA*,
XVII, 182.

MUSTAFA FAYDA

KAHVE

Latince adı *coffea arabica* olup rubi-
acceae familyasına bağlı 7-8 m. boyunda
bir bitkinin ve bunun tanelerinin adıdır.
Tanelerin çekirdek kısmı kavrulup toz ha-
line getirilerek ve sıcak su ile karıştırıla-
rak elde edilen içecek de aynı adla anılır.
Kahve kelimesinin Arapça'da ne zaman-
dan itibaren kullanıldığı bilinmemekle be-
raber ilk anlamının "şarap" olduğu ve iç-
tah kestiği (kahy) için bu mânâyı aldığı,
bugün kahve olarak adlandırılan içece-
ğe bu adın ehl-i keyf kimseler tarafından
verildiği kaydedilmektedir. Kelime ayrıca
"doyma, halis süt ve koku" anlamlarına da
gelmektedir (*Kâmus Tercümesi*, IV, 1145-
1146). Memlûk divan kâtibi İbn Hicce (ö.
837/1434), kaleme aldığı resmî ve özel
mektuplardan oluşan eserine muhteme-
len ilk anlamına telmihte bulunmak üzere

Qahvetü'l-inşâ' adını vermiştir. Kahve bitkisinin meyvesi veya çekirdeğine Arapça'da **bün** denir.

Kahve Habeşistan'da önce yiyecek olarak ortaya çıktı. XV. yüzyılın başlarında Yemen'de tanınarak yüzyılın sonlarından itibaren içecek halinde yaygınlık kazandı. XVI. yüzyılın başlarında Mekke ve ardından Kahire'ye, yüzyılın ortalarına doğru İstanbul'a ve nihayet XVII. yüzyılın ortalarında önemli Avrupa merkezlerine ulaştı. Kahvenin Yemen'e ilk defa kimin tarafından getirildiği hususunda farklı rivayetler bulunmakla birlikte önce tasavvuf çevrelerinde rağbet gördüğü bilinmektedir. Söz konusu çevrelerin bilhassa ibadet ve zikir için vücudu zinde ve uyanık tutma özelliğine vurgu yapmaları sebebiyle toplumun çeşitli kesimlerinde yaygınlık kazanması üzerine dinî hükmü de ulemâ arasında tartışılmaya başlanmıştır (*El²* [İng.], IV, 449-451). Bu konuda günümüze ulaşan en eski ve muhtevalı eser olan Abdülkâdir el-Cezîrî'nin (ö. 976/1568'den sonra) '*Umdetü's-ş-şafve fi hil-li'l-kaḥve*'sinde kahveyle ilgili olarak çıkan ilk tartışmalar ve fikhî yaklaşımlar hakkında geniş bilgi verildiği gibi aynı dönemde yaşayan fakihler de fıkıh kitaplarında bu görüşleri özet halinde nakletmişlerdir (meselâ bk. Hattâb, I, 90-91). Kahve içmeyi neredeyse ibadetin bir parçası gibi gösterip savunan veya sarhoş edici bir madde olduğunu ileri sürüp haram kabul eden iki aşırı görüş bir tarafa bırakılırsa ulemânın çoğunluğu kahvenin mubah olduğunu belirtmiş, bazıları da

topluca kahve içilen mekânlarda görülen yalan, gıybet, müstehcen söz ve şiir söyleme, kumar oynama gibi davranışlardan hareketle haram saymışlardır. Ancak bu hükmün dayanağı olan olumsuz davranışların yokluğu halinde bunlara göre de kahve içmek mubahtır.

Osmanlı topraklarına kahvenin kesin olarak ne zaman girdiği, İstanbul, Anadolu ve Rumeli'de hangi tarihten itibaren kullanılmaya başlandığı tartışmalıdır. Kâtib Çelebi'nin 950 (1543) yılında gemilerle İstanbul'a kahve geldiğini, fakat yasaklayıcı fetvalar sebebiyle tepki gördüğünü yazması ve Cezîrî'nin de İstanbul'da padişahın kahveyi yasakladığı haberlerinin aynı yıl hac mevsiminde Mekke'de yayıldığını belirtmesi kahvenin çok daha önceleri İstanbul'da tüketilmeye başlandığını gösterir. XVI. yüzyılın ilk yarısından itibaren kahvehanelerin kapatılmasına ait hükümlerin varlığı da kahvenin daha erken tarihlerde kullanıldığına işaret eder. Âlî Mustafa Efendi İstanbul'da ilk kahvehanelerin açıldığı tarihi 960 (1553). Peçüylü İbrâhim ise 962 (1555) olarak verir.

Kahvenin içilmesiyle ilgili olarak Osmanlı ulemâsı tarafından da çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Kanûnî Sultan Süleyman'ın başhekimliğini yapan Mehmed Bedreddin Kosonî'nin kahveyi tıbben zararlı bulmamasına ve az içilmesi halinde bazı faydalarının olabileceği şeklinde görüş beyan etmesine karşılık kahve genellikle siyasî sebeplerden dolayı zararlı bulunmuş ve aleyhine fetvalar verilmiştir. XVI. yüzyılda kahveyle ilgili olarak iki şey-

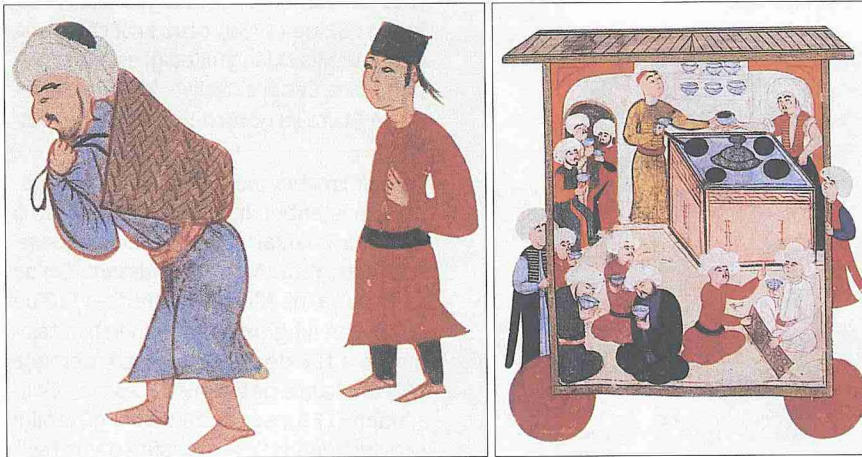
Kahvecibaşı
(Elbise-i
Atika-i
Osmâniyye,
İÜ Ktp., TY,
nr. 9362,
lv. XXI)

hülislâmın fetvası büyük önem taşımaktadır. Bunlardan biri Ebüssuûd Efendi'ye, diğeri Bostanzâde Mehmed Efendi'ye aittir. Ebüssuûd Efendi, daha çok kahvehanelerin durumunu dikkate alarak kahve ve kahvehaneler aleyhine fetva vermiş ve "fâsıkların içeceği" olduğu için kahvenin haram sayıldığını ileri sürmüştür. Ona göre "ehl-i hevâ" kahvehanelerde toplanarak tavla ve satranç oynamakta, sarhoşluk veren şurup ve ardından kahve içmektedir. Sarhoş olan bu insanlar namazlarını da ihmal ettiklerinden böyle yerlerin kapatılması gerekmektedir. Şeyhülislâm Bostanzâde Mehmed Efendi ise ilk meşihatı sırasında, kahveyle ilgili her türlü itirazı ifade eden vâiz İştîplî Emîr Efendi'nin on iki beyitten oluşan sorusuna cevap olmak üzere gerekçeli açıklamalarla birlikte elli iki beyitten meydana gelen bir şiirle kahvenin lehinde fetva vermiştir. 1000 (1592) tarihli bu fetvaya göre kahve sarhoşluk verici bir madde olmadığı gibi sağlığa faydaları olan bir içecektir ve fetvada bu husus "fevâid-i kahve" başlığı altında anlatılmıştır.

Dîvân-ı Hümâyûn'da tutulan mühimme defterlerine yansıyan kahvehanelerin kapatılmasıyla ilgili emirler bu gibi yerlerin XVI. yüzyılın ilk yarısına doğru çoğalmış olduğunu göstermektedir. 966'da (1559) Humus'ta, 972'de (1565) Halep, Şam ve Kudüs'te, iki yıl sonra Mısır'da bulunan ve birer fesat yuvası haline geldiği ileri sürülen kahvehanelerin kapatıldığı, yine aynı yıl Eyüp ve civarındaki, 975'te ise (1568) İstanbul ve Galata'daki kahvehanelerin meyhanelerle bir tutularak yasaklandığı görülmektedir. Bu yasaklara rağmen kahve tüketimi İstanbul'da gide-rek arttı. D'Ohsson'a göre II. Selim ve III. Murad dönemlerinde küçük kahve ocakları dahil İstanbul'daki kahvehanelerin sa-

XVI. yüzyılda bir kahvehane ve kahvecilerin tasvir edildiği minyatürler (Seyyid Lokman, *Surnâme-i Hümâyûn*, TSMK, Hazine, nr. 1344, vr. 367^a-367^b'den bir detay)

yısı 600 dolayında idi. Ulemâ sınıfının da rağbet etmesiyle buraları ilmi sohbetlerin yapıldığı toplanma mahalli haline geldiği gibi bazan da çeşitli isyan hareketlerinde halkın tahrik edildiği yerler olmuştur. Bundan dolayı XVII. yüzyıl boyunca da zaman zaman bu gibi yerlerin açılması yasaklanmıştır. I. Ahmed zamanında Sadrazam Derviş ve Nasuh paşaların kahvehaneleri kapattıkları bilinmektedir. En şiddetli tepki IV. Murad döneminde görülmektedir. 27 Safer 1043'te (2 Eylül 1633) Cibali'de başlayan ve şehrin önemli bir kısmını etkileyen yangının kahvehanelerde tütün içenler yüzünden çıktığı haberi üzerine Kadızade Mehmed Efendi'nin telkisiyle kahve ve tütünün "bid'at-ı seyyie" olduğu konusunda Şeyhülislâm Ahîzâde Hüseyin Efendi'den fetva alınmış, 27 Safer 1043 (2 Eylül 1633) tarihli bir fermanla başta İstanbul olmak üzere bütün Osmanlı şehirlerinde bulunan kahvehaneler kapatılmış, bu arada sadece Eyüp ve civarında 120 kahve dükkanı yıkılmıştır (BA, A.DVN, nr. 25/47). XVII. yüzyıl Osmanlı müelliflerinden Solakzâde ve Kâtib Çelebi bu derece şiddetli yasağı onaylamadıklarını, IV. Mehmed'in saltanatının ilk yıllarında yasağın kaldırılmasından duydukları sevinçle ifade etmektedirler. Naimâ ise yasağı o günün şartları içerisinde değerlendirerek IV. Murad'ın amacının zorba ve eşkıyaları te'dib etmeye yönelik olduğunu belirtmekte ve uygulamayı âdeta haklı bulmaktadır.

XVII. yüzyılda resmî devlet erkânının toplantılarında kahve ikram edilmeye ve kahvenin merasimlerde önemli bir yer tutmaya başlamasından sonra kahve tüketimi oldukça arttı. Kahve tüketiminin bu derece yayılması ve gündelik kullanım maddeleri arasına girmesiyle de kahve ticareti büyük önem kazandı. Her yıl Yemen'den Mısır'a gelen 30-40.000 ferde

(5000 ton) kahvenin yarısı İstanbul'a ve diğer Osmanlı şehirlerine götürülüyordu. Ancak çok rağbet gördüğünden ve düzenli olarak İstanbul'a gelmediğinden hem darlık yaşanıyor hem de fiyatı artıyordu. Hatta kahve yapımı için leblebi, nohut, kuru kestane, bulgur, badem vb. şeyler bile kullanılıyordu.

Kahve genellikle attar esnafının sorumluluğu altında bulunuyordu ve İstanbul'da satıldığı dükkânlar belli idi. Evliya Çelebi'ye göre İstanbul'da kahve satan esnafın sayısı 500, dükkân sayısı ise 300 kaddı. İstanbul'da Mısır Çarşısı'nda kahve satılan hanlar arasında Kapan-ı Asel, Papasoğlu, Laz Ahmed Ağa, Sepetçi, Küçük Çukur, Arakoğlu ve Tahta Han, ayrıca mahzenler ve dükkânlar mevcuttu. Kahve İstanbul'a geldiğinde önce gümrük vergisi ödeniyor, ardından esnafa satılmak üzere bir handa depolanıyordu. Attarlar tarafından tüccardan satın alınan kahve "tahmis"te dövüldükten sonra perakendeci dükkânlarında pazarlanıyordu. Bu ameliye sırasında Yemen kahvesinin Frenk kahvesiyle karıştırılmamasına özen gösteriliyordu.

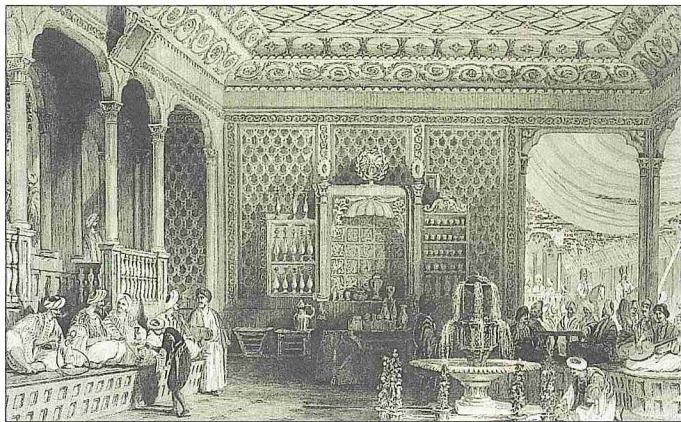

Eski bir Türk kahvehanesini gösteren kartpostal (Pierre de Gigord koleksiyonu)

Kahve İstanbul'a özellikle denizyolu, kısmen de karayolu ile geliyordu. Yemen iskelelerinden yola çıktıktan sonra ilk olarak Cidde'ye, ardından Süveyş'e ve Mısır'a ulaşmakta, buradan gemilerle İstanbul'a veya diğer Osmanlı şehirlerine ve Avrupa ülkelerine gitmekteydi. Yemen'den Mısır'a gelen kahve genellikle İskenderiye, Dimyat ve Reşid limanlarından sevk ediliyordu. Bu yüklemede öncelik hakkı ve yetkisi İstanbul'a kahve taşıyan Mısırlı tüccara, sonra da diğer Osmanlı tacirleriyle yabancı tacirlere veriliyordu. Kahve Mısır'dan İstanbul'a taşınırken bir zenbil içine konuyor, üstü ferde ile sarılıyor ve onun üzerine de çul örtülüyordu. Böylece üç kat sarılan kahve rutubetten korunmuş ve kokusu muhafaza edilmiş oluyordu.

Kahveyi İstanbul'a sevk etmek üzere gemilerine yükleyen bazı yabancı tacirler ve Osmanlı tebaası gayri müslim gemi sahipleri, çok iyi kâr getirdiği için bazan kaçak olarak bu yükü Avrupa ülkelerine götürürlerdi. Hükümet bu hususta sert tedbirler almasına rağmen kaçak nakliyata her zaman engel olamamıştır. Nitekim 1152'de (1739) otuz kırk civarında geminin Mısır'dan yüklediği eşyayı İstanbul yerine Cenova, Sicilya, Mesina, Ancona ve Malta'ya götürdüğü tesbit edilmiştir.

Mısır limanlarından kahve yükleyen gemilerin İstanbul dışında gittiği en önemli Osmanlı limanları İzmir ve Selânik yanında Payas, Yafa, Akkâ, Trablusşam, Sayda ve Antalya idi. Mısır'dan İzmir'e 1118'de (1706) on iki gemiyle 74 ton kahve taşınırken 1138'de (1726) on yedi gemiyle 163 ton kahve getirilmişti. Çeşme Vak'a-sı'ndan (1770) sonra denizyolu güvenliği sarsıldığından tüccar bir süre deniz taşı-

Thomas Allom'un bir İstanbul kahvehanesini temsil eden gravürü (R. Walsh, Constantinople and the Scenery of the Seven Churches of Asia Minor, London 1839, iv. 30)

macılığından çekinmişse de Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanması üzerine (1774) ticaret yolları yeniden güvenli hale gelmiş ve 1775'te kırk üç gemiyle 432 ton kahve İzmir'e taşınmıştır.

Kahvenin ulemâ tarafından pek tasvip görmemesi yanında lüks tüketim maddesi olarak algılanması sebebiyle "rûsûm-ı bid'atıyye" adı altında normal gümrük resminin iki katı miktarı, yani müslümanlardan bir kıyye kahve için sekiz, gayri müslimlerden 10 akçe vergi alınması, buna karşılık Avrupalı tüccarın diğer mallarda olduğu gibi % 3 gümrük ödemesi kararlaştırıldı. II. Mustafa devrindeki 1109 (1698) tarihli düzenlemeye göre bu vergiye her kıyye kahve için beş para vergi daha ilâve edildi. XVIII. yüzyılın başlarına gelindiğinde kahveyi Yemen'den Mısır'a getiren tüccardan bir ferde kahve için "varır" adıyla 3 riyal 1 rubu ve 4 para zorla vergi alınmaya başlandı ve bu uygulama pek çok şikâyetle sebebiyet verdi.

Devamlı tüketim maddeleri arasında girmesine rağmen ihtiyaç fazlası kahvenin Avrupa ülkelerine götürülmesine izin verildi. XVII. yüzyılın ortalarına doğru Avrupa'nın önemli şehirlerinde kahve içimi yayılmaya başladı ve Yemen kahvesine olan ilgi giderek arttı. Venedik'te ilk defa 1615'te açılan kahvehane 1645'te bütün İtalya'ya yayıldı. 1644'te Marsilya'da, 1650'de Londra'da, 1651'de Viyana'da, 1669'da Paris'te kahvehaneler açıldı.

XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren dünya piyasalarına yeni bir kahve türü olan koloni kahvesi girmeye başladı. Uzakdoğu ve Latin Amerika'da kahve plantasyonları ortaya çıktı ve giderek üretimi arttı. Yemen kahvesi durumunu korumakla beraber ondan biraz daha ucuz olan yeni kahve zamanımıza kadar Yemen kahvesini unutturacak ölçüde bütün dünyada yaygınlık kazandı.

Türk edebiyatı ve folklorunda önemli yer tutan kahve ve kahvehanelerle ilgili olarak çeşitli menkıbe ve hikâyeler ortaya çıkmış, şiirler yazılmıştır. XVI. yüzyıl şairleri kahveyi "bâis-i cem'-i ârifân" ve "mürde cisme can katan" bir içecek şeklinde tanıttıkları gibi Osmanlı tarihçileri de kahvehaneleri "mekteb-i irfân" ve "mecma-ı irfân" diye tavsif etmişlerdir. Âli Mustafa Efendi'ye göre kahvehanelerin gerçekte Türk zarifleriyle Arap ve Acem bilgincilerinin toplandığı bir yer olması gerekirdi. Buna karşılık devlet nazarında kahvehaneler "fâsiklar mecmaı" şeklinde görül-müştür. Osmanlı şehirlerinde, dinî-des-

tanî kitapların okunduğu bir sohbet mekânı olarak gelişen mahalle kahvehaneleriyle daha çok ticaret muhitlerinde görülen esnaf kahvehaneleri şeklinde iki farklı mekân ortaya çıkmıştır. Zaman içinde gelişen ve değişik kültür seviyesindeki toplulukların yoğunlaştığı yeniçeri, âşık ve semâi kahvehaneleri Osmanlı toplumunun geçirdiği aşamaları göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, IV, 1145-1146; BA, MD, nr. 3, s. 113-114/290; nr. 5, s. 238/612; nr. 6, s. 560/1218, 620/1363; nr. 7, s. 57/155, 148/377, 152/389, 504/1453; nr. 22, s. 327/650; nr. 35, s. 91/225; BA, *Mühimme-i Mısır Defteri*, nr. 3, s. 11/16, 116/315, 153/393, 198/487; nr. 5, s. 48/123; nr. 10, s. 267/602; BA, KK, nr. 4518, s. 1-2, 11; BA, D.BŞM, nr. 4542; BA, Cevdet-Maliye, nr. 1955, 2994, 31009; BA, A.DVN, nr. 25/47; Hattâb, *Mevâhibü'l-celil*, Beyrut 1398, I, 90-91; Abdülkâdir b. Muhammed el-Cezîrî, *'Umdetü's-sa'fe fi hîlli'l-kahve* (nşr. Abdullah b. Muhammed el-Habeşi), Ebûzabi 1996; Âli Mustafa, *Mevâidü'n-nefâis fi kavâidi'l-mecâlis*, İstanbul 1956, s. 187; Peçüylü İbrâhim, *Târih*, I, 363-365; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, II, 154-155; a.mlf., *Mizânü'l-hak fi ihtiyârî'l-ehak* (haz. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul 1972, s. 39-41; Solakzâde, *Târih*, s. 752-753; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 26; a.e., TSMK, Bağdat Köşkü, nr. 304, I, 241; Naîmâ, *Târih*, III, 168-169; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyât*, 1656-1704 (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 60-63; Ebû Said el-Hâdimî, *Mecmû'atü'r-resâ'il* (nşr. Konevî Abdülbâsir Efendi), İstanbul 1302, s. 232; D'Ohsson, *Tableau général*, IV/I, s. 79; İbn Âbidin, *Reddû'l-muhtâr* (Kahire), VI, 461; M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul 1983, s. 141-142; Mahmûd Müflîh el-Bekr, *el-Kahvetü'l-'Arabîyye fi'l-mevrûs ve'l-edebi's-sa'bî*, Beyrut 1995; R. S. Hattox, *Kahve ve Kahvehaneler* (trc. Nurettin Elhüseynî), İstanbul 1996, s. 9, 25; *Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler* (ed. H. D. Gregoire-F. Georgeon, trc. M. Atik - E. Özdoğan), İstanbul 1998; Nâmik Açık-göz, *Kahvenâme*, Ankara 1999; Ekrem Işın, "Bir İçecekten Daha Fazla: Kahve ve Kahvehanelerin Toplumsal Tarihi", *Tanede Saklı Keyif, Kahve* (nşr. S. Özpallabıyıklılar), İstanbul 2001, s. 21; R. Mantran, "XVII. Yüzyılda İstanbul'da Kahve", *TT*, III (1985), s. 169-171; Suraiya Faroqi, "Coffee and Spices: Official Ottoman Reactions to Egyptian Trade in the Later Sixteenth Century", *WZKM*, LXXVI (1986), s. 92; C. Van Arenonk, "Kahve", *İA*, VI, 95-96; a.mlf., "Kahwa", *EI²* (İng.), IV, 449-453.

İDRİS BOSTAN

KÂHYA

(bk. KETHÜDÂ).

KÂHYA HASAN PAŞA

(bk. HASAN PAŞA, Kethüdâ).

KAİDE

(القاعدة)

Hukukun temel ilkelerini yansıtan, farklı alanlardaki fer'î meselelerin hükümlerini tamamen veya büyük oranda kuşatan tümel önerme anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte "oturmak" mânasındaki kuûd masdarından türeyen kâide (çoğulu kavâid) "binanın üzerine dayandığı temel, bir şeyin aslı, esası" anlamına gelir ve bu anlamıyla Kur'an'da iki yerde geçer (el-Bakara 2/127; en-Nahl 16/26). Fizik âleme ait bu kavram tasavvurat düzlemine taşınarak iki ve daha fazla farklı olayın müşterek mahiyetini ifade eden genel hüküm, münferit meselelere ait hükümlerin dayandığı ana fikir ve cüz'lerin hükümlerine uygun düşen küllî (tümel) önermeler de kaide adını almış, çeşitli ilimlerde bu anlamıyla yaygın bir kullanım kazanmıştır. Buna bağlı olarak İslâm hukukunda da kaide kelimesi, bu dalın hemen her alanına uygulanabilen ve hukukun temel ilkelerini yansıtan özlü ve kuşatıcı ifadelerin, fer'î meselelerin hükümlerini tamamen veya büyük oranda kuşatan tümel önermelerin adı olmuş, sınırlı bir alanda geçerliliği bulunan alt kaidelerden ayırmak için de "küllî kaide" veya çoğulu olan "kavâid-i külliyye" şeklinde adlandırılmıştır.

Tanım ve Kavramsal Çerçeve. Fıkıhtaki terim anlamıyla kaide, tedvin edilmiş fıkıh literatüründe çeşitli olaylara ilişkin olarak yer alan fer'î ahkâmı toparlamaya ve onlara ortak açıklama getirmeye yönelik bir çabanın ürünü olduğundan ilk dönem fıkıh eserlerinde kelimenin sıkça kullanıldığı görülse de kavrama ilişkin tanım ve açıklamalara rastlanmaz. Hukukî kaidelerin müstakil olarak ele alındığı Kerhî (ö. 340/952) ve Debûsî'nin (ö. 430/1039) eserlerinde kaide yerine asıl terimi yer alır ve bununla da fikhî hüküm elde ederken gözetilen ilkeler ve hükümlerin dayandığı genel kurallar kastedilir. Erken dönem İslâm filozof ve mantıkçıları kânun kelimesini "kaide" anlamında kullanmışlar, daha sonra da literatüre kaide ve kazıyye terimleri yerleşmeye başlamıştır. Dil, mantık ve usul terimlerinin oluşumunun ardından (yaklaşık VII/XIII. yüzyıldan itibaren) muahhar fıkıh literatüründe kaidenin bir fıkıh terimi olarak tanımının yapıldığı ve fıkıh alanındaki kaidelerin belirlenip tedvin edilmeye çalışıldığı görülür. Bu husus şüphesiz fûrû ve